

ביאורים

בימים הקרובים נעסוק בביאור תפילתו של משה רבנו דרך לימוד הפסוקים בתחילת פרשת ואתחנן. רבי יוסף אלבו בחר לפרט פסוקים אלו משום שיש בהם יסודות בדרכי התפילה.

"וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר: אֲדַנִּי אֱלֹהִים אֲתָהּ הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדְךָ אֶת גְּדֻלָּךְ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כִּמְעֹשֶׂיךָ וּכְגִבוּרְתְּךָ: אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הֲהִיא הַטּוֹבָה הַזֶּה וְהַלְבָּנִי" (דברים ג, כג-כה).

תפילתו של משה מורכבת משלושה חלקים: ביטול כלפי ה' שהוא ענווה, שבח הבורא ובקשה.

את המילה 'ואתחנן' דרשו חכמים - 'אין חנון בכל מקום אלא מתנת חנם' (ספרי כו). משה רבנו לא מבקש להיכנס לארץ מכוח זכויותיו, משום שבמעמדה מול ה' נדרשת מאיתנו ענווה. חזקיהו, לעומת זאת, כן ציין בתפילתו את מעשיו הטובים: "אנא ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת [...] והטוב בעיניך עשיתי" [מלכים ב, כ, ג], ובשל כך גינו אותו. התפילה אינה מקח וממכר - נותנים מצוות ומקבלים את המבוקש. בתפילה אנו פונים לה' כאדם הצמא למים, מתוך כניעה וכמיהה לרוות צימאוננו. גישתנו לתפילה מתוך ענווה מעוררת בנו את התחושה שאנחנו רק בני אדם שעומדים לעומת מלך מלכי המלכים, והוא בלבד ממלא חסרונו. תמיד אנו נישאר 'חייבים' לו, ולעולם לא יהיה מצב בו נוכל לעמוד כלפי הבורא ולומר: "מגיע לי עבור זכויותי".

כך גם מבוארת המשך תפילתו של משה: "אתה החילות" - אתה התחלת את הקשר בינו במתנת חנם. ה' פנה אל משה במעמד הסנה בלי הכנה והכשרה כפי שהיינו מצפים מאדם שמתמנה למנהיג. זוהי דרכו של ה' לפעול: להתחיל בחסד גמור. על כן משה פונה בתפילה לה' שגם כעת יעשה עמו חסד.

בסיום מפרט רבי יוסף אלבו שלושה סוגי מיתה אפשריים: הגיעו של האדם לזמנו, מגיפה או מלחמה וחסא הגורם עונש. משה רבנו פונה לה' בתפילתו ומבקש רחמים על גזרת מיתתו לפני הכניסה לארץ בכל אחת מאפשרויות המיתה. מחר נלמד כיצד זה נדרש מהפסוקים.

הרחבות

• מיתה בלא חטא

שְׁהִמִּיתָה הַזֹּאת הַנִּגְזֶרֶת עָלַי אִי אֶפְשָׁר שֶׁתְּהִיָּה אֲלָא מֵאָחַד מִג' פְּנִיִּים. רבי יוסף אלבו מונה שלושה גורמי מוות בעולם: חטאות האדם, מוות טבעי בבוא הזמן להיפטר מן העולם ומוות מקרי כמו מלחמה או מגיפה.

הגמרא מבררת האם ישנם מי שמתים בלא חטא או שכל מיתה באה בעקבות חטא מסוים. מסקנת הגמרא היא שיש מיתה בלא חטא, שהרי התנאים מונים ארבעה צדיקים שמתו בעטיו של נחש. באופן פשוט, כוונת הגמרא לומר שבעקבות הנחש שגרם לחטא אדם הראשון נענשו גם אותם ארבעה צדיקים שלא חטאו מעולם [שבת נה:].

הרב קוק מסביר בעומק את דברי הגמרא: הנחש מבטא את מציאותו של כוח הרע בעולם. כוח זה אינו תלוי בחטא מסוים אלא הוא מציאות קיימת שיש לה תפקיד, גם הטוב צריך שיגבילו אותו - גם הטבה בלי גבול היא חסרון: "רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם" [אבות ב, א]. גם הצדיק הגמור זקוק לקיומו של כוח הרע על מנת שיגביל את הרצון להיטיב ויעמיד אותו על מקומו הראוי. מציאות זו של הרע בעולם מגבילה גם את ההארה והטובה, שלה זוכה העולם בקיומו של הצדיק [עין איה שם].

בקשת משה למתנת חנם

וְכֹדֵי שְׂיֻבְנָן זֶה הֵיטֵב אֲבָאָר הַפְּסוּקִים שֶׁבָּאוּ בְּתַפְלָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּדִי שְׂיֻבְנָן הַקָּשֶׁר יִפְהַ. הַנֶּה בְּתַחֲלָה אָמַר: "וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה'" (דברים ג, כג), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנוּם לְבִרְכָה: אֵין חֲנוּן בְּכָל מְקוֹם אֲלָא מִתְּנַת חֲנָם [רש"י שם], וְדִקְדְּקוּ זֶה לְפִי שֶׁשָּׂרֵשׁ חֲנָם חֲנוּ, וּבָאוּ לְהוֹדוֹת שֶׁאֵין רְאוּי לְאָדָם לְתַלּוֹת תְּפִלָּתוֹ בְּמַעֲשֵׂיו הַטּוֹבִים וְלֹא בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ, כְּמֹאמְרֵי אֱלִיפַז: "מִה אֲנוֹשׁ כִּי יִזְכֶּה וְכִי יִצְדַּק יִלּוֹד אִשָּׁה" [איוב טו, יד], וְגַם חֲכָמִים לְחֻזְקָהּ שֶׁתְּלֶה תְּפִלָּתוֹ בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ, וְאָמְרוּ [בְּרֻכּוֹת י:]: כִּי לְפִי שֶׁתְּלֶה הַדְּבָר בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ תְּלוּ לוֹ בְּזָכוֹת אַחֵרִים, וְנֶאֱמַר לוֹ: "וְגִנּוּתִי" עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָה לְמַעַנִי וּלְמַעַן דָּוִד עֲבָדִי" [מלכים ב יט, לד], וּבַעֲבוּר זֶה לֹא תְּלֶה מֹשֶׁה רַבְּנוֹ תְּפִלָּתוֹ בְּזָכוֹת עֲצָמוֹ אֲלָא בְּמִתְּנַת חֲנָם, וּלְפִיכָּךְ אָמַר: ה' אֱלֹהִים אֲתָהּ הַחֲלוּת" וְגו', כְּלוֹמַר כִּי הוּא דִּרְכָּךְ עִמִּי לַעֲשׂוֹת חֶסֶד חֲנָם שֶׁאֲתָהּ הַחֲלוּת מַעֲצָמְךָ בְּסִנָּה לְהַשְׁפִּיעַ עָלַי שֶׁפַּע נְבוֹאִי מִבְּלָתִי שֶׁאֲהִיָּה רְאוּי וְלֹא שֶׁאֲכִין עֲצָמִי לְכָךְ.

הסיבות האפשריות למיתת משה

וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנוּם לְבִרְכָה בְּסַפְרֵי [במדבר פנחס פיסקא קלד], "אֲתָהּ הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדְךָ" נְסִים וּגְבוּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה" [שמות ג, ג], הַנֶּה בְּאֵרוֹ שֶׁ"אֲתָהּ הַחֲלוּת" נֶאֱמַר עַל הַתְּחִלַּת נְבוֹאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וּכְאִלוֹ אָמַר, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵל יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לַעֲשׂוֹת עִמִּי חֶסֶד אֶף עַל פִּי שֶׁאֵינִי רְאוּי אֲלֵיו וְלָתֵת לִי מִתְּנַת חֲנָם, שֶׁכֵּן דִּרְכָּךְ עִמִּי שֶׁאֲתָהּ מַעֲצָמְךָ הַחֲלוּת בְּסִנָּה לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדְךָ וְגו', וְאֶחָד שֶׁכָּךְ דִּרְכָּךְ עִמִּי עֲשֶׂה גַם עִתָּה עִמִּי חֶסֶד הַזֶּה שֶׁאֵינִי שׂוֹאֵל, "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה" וְגו', וְהַתְּפִלָּה הַזֹּאת הִיא עַל דֶּרֶךְ "הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנו" [דברי הימים א טז, לה], וְמָה הוּא הַמוֹנֵעַ שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה עִמִּי חֶסֶד הַזֶּה, שֶׁהִמִּיתָה הַזֹּאת הַנִּגְזֶרֶת עָלַי אִי אֶפְשָׁר שֶׁתְּהִיָּה אֲלָא מֵאָחַד מִג' פְּנִיִּים, אִם מִצַּד הָעֲנֵשׁ הַמְּגִיעַ מֵאֲתָךְ עַל חֲטָאֵי, אוֹ מִצַּד הוֹרָאת הַמַּעֲרַכֵּת, אוֹ שֶׁהִגִּיעַ זְמַנִּי לְהַפְטֹר, וְאֵלוֹ הַשְּׁלֵשָׁה הֵם הַקְּצִים הַקְּבוּעִים לְחַיֵּי הָאָדָם. אָמַר דָּוִד עַל שְׂאוֹל: "כִּי אִם ה' יִגְפְּנוּ אוֹ יִמּוּ יָבָא וְמָת אוֹ בְּמִלְחָמָה יִרַד וְנִסְפָּה" [שמואל א כו, י], רַמְזוּ בְּזֶה שֶׁהִמִּיתוּת הֵן שְׁלֹשׁ: אִם כְּרַתִּיתָ אוֹ טְבַעִית אוֹ מְקַרִּית, כִּי "ה' יִגְפְּנוּ" יִרְמֹז עַל הִמִּיתָה הַכְּרַתִּית, וְהִיא מִיִּתֵת הָעֲנֵשׁ עַל חֲטָא, "אוֹ יִמּוּ יָבָא וְמָת" יִרְמֹז עַל הִמִּיתָה הַטְּבַעִית, וְהוּא שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ לְהַפְטֹר כְּפִי מִזְגוֹ, "אוֹ בְּמִלְחָמָה יִרַד וְנִסְפָּה" יִרְמֹז עַל הִמִּיתָה הַמְּקַרִּית הַמְּנַעֶת לְאָדָם בְּלֹא עֵתוֹ וּבְלֹא חֲטָא קֹדֶם אֲלָא מִצַּד הוֹרָאת הַמַּעֲרַכֵּת אוֹ הַגְּזֵרָה הַכּוֹלֵלֶת שֶׁכָּל מִי שֶׁיִּפְּנֵס בְּמִלְחָמָה פְּלוּגִית יָמוּת, וְאִם לֹא הִיא יוֹצֵא לְמִלְחָמָה לֹא הִיא מוֹת, וְאִם יֵצֵא יָמוּת מִצַּד הוֹרָאת הַכּוֹלֵלֶת אֶף עַל פִּי שֶׁאֵין בִּידוֹ עוֹן אֲשֶׁר חֲטָא. וְלֹא הַזְּכִיר הִמִּיתָה הַבְּחִירִית לְפִי שֶׁאֵין אָדָם שֶׁיִּבְחַר מוֹת מִחַיִּים, וְלֹא הַסְּפִים בְּזֶה אֵל הָאָמֵת, שֶׁהִרִי מִיִּתֵת שְׂאוֹל בְּחִירִית הִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקַּח שְׂאוֹל אֶת הַחֶרֶב וַיַּפֵּל עָלֶיהָ" [שמואל א לא, ד], וְכֵן מֹשֶׁה לֹא הַזְּכִיר אוֹתָהּ שֶׁהוּא לֹא הִיא בּוֹחֵר מוֹת מִחַיִּים, וְלִזֶּה לֹא הַזְּכִיר אֲלָא אֵלוֹ הַשְּׁלֵשׁ מִיִּתוֹת בְּלִבְד.

אֱלִיפַז - מַחְבְּרֵיו שֶׁל אִיּוֹב. וְגִנּוּתִי - ה' יִשְׁמֹר. הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנו - הוֹשִׁיעֵנו כְּמוֹ שֶׁהוֹשַׁעְתֵנו בַּעֲבַר. הוֹרָאת הַמַּעֲרַכֵּת - הַנְּהַגָה טְבַעִית. כְּרַתִּית - עוֹנֵשׁ כְּרַת. וְלֹא הַסְּפִים וְכו' - דוֹד טַעַם בְּעֵינֵינוּ זֶה.